

Залужна М. В.,
викладач кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

СЕМАНТИЧНА ІЗОТОПІЯ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У БРИТАНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Анотація. Статтю присвячено вивченню функціонування семантичної ізопопії в процесі лінгвальної реалізації принципу невизначеності. З'ясовано сутність явища семантичної ізопопії, встановлено її взаємозв'язок із постмодерним принципом невизначеності, проаналізовано її роль у розгортанні постмодерного художнього тексту. Виявлено, що текстова семантична ізопопія, найчастіше реалізована через лексичні повтори та кластерування різнорівневих засобів, є виявом текстової категорії когезії, яка, заломлюючись крізь призму принципу невизначеності, набуває в постмодерних художніх текстах модифікованої форми.

Ключові слова: ізопопія, семантична ізопопія, принцип невизначеності, когезія, семна рекурренція, принцип надмірності, ізопопійний ланцюг.

Постановка проблеми. Антропний принцип зумовлює спрямованість сучасних досліджень лінгвістики тексту на вивчення залежності лінгвальної побудови тексту від єдиного задуму автора та водночас індивідуальних характеристик адресата. Сучасне вивчення особливостей утілення текстових категорій виводить дослідника на проблему семантичної ізопопії. З огляду на розповсюдження постмодерного дискурсу актуальним є аналіз формальних і змістових аспектів художніх текстів доби постмодернізму з урахуванням дії принципу невизначеності й виявлення ролі в них семантичної ізопопії.

Мета розвідки полягає в установленні особливостей семантичної ізопопії як одного з лінгвальних механізмів реалізації принципу невизначеності. Серед завдань дослідження варто виокремити такі: з'ясувати сутність семантичної ізопопії як лінгвістичного явища, встановити її зв'язок із постмодерним принципом невизначеності, проаналізувати її роль у розгортанні постмодерного художнього тексту, виявити мовні засоби реалізації семантичної ізопопії в текстах британських постмодерністів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з характеристик змістової зв'язності тексту є текстова категорія когезії, що «відображає формальну внутрішньотекстову зв'язність» [1, с. 74], вона ґрунтована на спільності або подібності значень і найчастіше реалізована в лексичних повторах. У зв'язку з цим у передових наукових розвідках у галузі лінгвістики тексту порушено питання щодо вивчення *текстової семантичної ізопопії* – поняття, перенесеного представником французького семного аналізу А.-Ж. Греймасом із природничих наук у галузь лінгвістичної семантики.

Традиційно під «ізопопами» в науці розуміють «атоми хімічного елемента з різними атомними масами та подібними хімічними властивостями, ядра яких містять однакову кількість протонів, але різну кількість нейтронів» [2]. А.-Ж. Греймас застосував термін «ізопопія» на позначення повторів семантич-

них елементів різних контекстів, ізопопними він уважав повідомлення, які мають спільні «класеми» (контекстуальні семи) [3, с. 76]. Поняття було розроблене в зарубіжній лінгвістиці (Ф. Растьє, К. Кербра, Е. Агрікола, М. Арріве), у працях вітчизняних фахівців (І. Арнольд, Н. Ніколаєвої, З. Хованської, О. Філіпової, О. Гайової). У радянській лінгвістиці впровадженню поняття «ізопопія» передували дослідження синтагматики тексту, вивчення семантичного співвідношення сусідніх речень [4, с. 37].

У сучасних наукових розвідках ізопопійною визнано таку семантичну структуру текстів, за якої «загальний смисловий компонент об'єднує текст у єдине ціле. Ізопопія в такому ракурсі є чинником текстової когезії» [5, с. 114], тобто характеристики тексту, що відбиває семантичні зв'язки між його елементами. Із цього випливає, що семантична ізопопія є фактором зв'язності тексту. У деяких роботах семантичну ізопопію позначають як «семантичну ітеративність» [6]. Інколи її також представляють як «змістову одиницю, за допомогою якої активізуються емоційні й ціннісні компоненти, необхідні для створення цілісності художнього тексту» [7, с. 5].

У роботах українських дослідників семантичну ізопопію тексту (у деяких працях – «темагичну») розглядають як особливу семантичну структуру, створену змістовими та асоціативними зв'язками між лексемами. У сучасних розвідках зазначено, що реалізується ізопопія, зокрема, через мовні портрети персонажів [8, с. 130], діалогічність надфразових єдностей [9] тощо. У результаті дослідження ізопопійності тексту визнано необхідність багаторівневого прочитання художнього тексту, «пошуку всіх можливих сюжетних напрямів зі зверненням до набутих знань, із пресупозицією, із випередженням» [10, с. 175]. Цей аспект ізопопії особливо релевантний з огляду на лінгвальне функціонування принципу невизначеності з його акцентом на розфокусуванні уваги під час охоплення різних рівнів текстової семантики.

Сучасні дослідники визнають ізопопію «темою, яка бере участь у побудові композиційної та смислової структури тексту, відкриваючи текст як поле смислової багатозначності» [7, с. 8]. Ізопопійна «повторюваність класем у синтагматичному ланцюжку» [11, с. 332] забезпечує однорідність висловлень у дискурсі, за рахунок якої створюється його цілісність. Зв'язок, що призводить до цілісності тексту, І. Гальперін назвав *інтеграцією* [1]. На його думку, вона нейтралізує автосемантию частин і підпорядковує їх загальному змістові твору.

Утворенню текстової ізопопії сприяють такі параметри тексту, як *надлишковість* (А.-Ж. Греймас), *надмірність* (І. Арнольд), оскільки в структурній семантиці ізопопію дефіновано як кластер надлишкових семантичних категорій в основі дискурсу [3]. Сутність принципу надмірності полягає в підси-

ленні кожного елемента тексту іншими завдяки взаємозв'язку з ними, а також завдяки повторенню вже відомих адресатові сем. Надмірність затримує увагу читача на певній частині повідомлення й цим сприяє повнішому сприйняттю [12]. Семантичну перенасиченість вважають важливою властивістю постмодерних текстів, яким притаманна змістова надмірність [13, с. 3], що призводить до розмитості визначень, неточності описів.

Принцип надмірності забезпечує нагромадження тотожних сенсів у текстах за рахунок ітеративних (повторюваних) сем: *"My eyes adjusted to the gloom & revealed a sight at once indelible, fearsome & sublime. First one, then ten, then hundreds of faces emerged from the perpetual dim"* [15, p. 12]. У межах цього фрагмента лексика з повторюваною семою нечіткості забезпечує семантичну перенасиченість. Ізотопія зумовлює варіювання та взаємодію дискретних одиниць, у цьому випадку – близьких за значенням лексем, є частиною діалогічного простору тексту, забезпечуючи динамічну взаємодію свідомостей персонажів, оповідача, автора й читача.

Принцип невизначеності зумовлює постулювання невизначеності як базової настанови та лейтмотиву постмодерних текстів доби постмодернізму. З іншого боку, принцип невизначеності спричиняє розшарування сенсів і перерозподіл уваги між ними. У термінах нашої наукової розвідки ізотопічність тексту є одним із механізмів відбиття на текстовому рівні проголошеної постмодерним принципом невизначеності плюралістичності, багатовимірності буття. Текстова ізотопія як семантична система насамперед реалізується через лексичні одиниці з подібними семами, які дублюються за рахунок різноманітних граматичних і стилістичних засобів. Така повторюваність сем у межах синтагми отримала назву *семна рекурсія* [3]. Семантична ізотопія може виявлятися на рівні фрази, надфразової єдності, абзацу та всього тексту, може охоплювати чинники семантичного, лексичного, граматичного й стилістичного характеру. Вияви принципу невизначеності вбачаємо, зокрема, у виході на перший план семантичної зв'язності (досягається надмірністю лексичних засобів) і другорядній ролі граматичних засобів.

Ідея множинності інтерпретацій, що виникла завдяки виявленню принципу невизначеності, актуальна для *постмодерністських теорій*. Аналіз художніх текстів британських постмодерністів виявив, що текстова ізотопія є в цих текстах релевантним чинником когезії й утворена в тексті «семною рекурсією», тобто повтором сем: *"Alex Loom is an intriguing person, but a bit of an enigma. Even her name is a puzzle"* [16, p. 37]. Повторені лексичні одиниці із семою невизначеності насичують вербальну структуру тексту, утворюють ізотопічну мережу – «сукупність семантичних стосунків між лексемами, що встановлює когнітивні зв'язки між компонентами тексту» [14, с. 260].

«Щільність» ізотопії свідчить про релевантність семи для тексту та всього дискурсу. Відтак ізотопічні зв'язки між семантичними елементами художніх текстів британських постмодерністів забезпечені численними лінгвальними засобами позначення невизначеності й утілюють постмодерністський постулат про всеохопну невизначеність як характеристику буття. Емпіричний матеріал виявляє змістову єдність, попри різноманітність у сюжетах. Поеднувальною ланкою для постмодерного художнього дискурсу є лейтмотив хисткості буття, повторюваний у семах вербалізаторів: *"And this gave me a sense of unease, of unrest"* [17, p. 54]; *"Hooded doubts dogged my heels"*

[15, p. 110]; *"An incidental discovery was that even legendary success brought little happiness, only redoubled restlessness, gnawing ambition"* [18, p. 10–11]. Він по-різному реалізований у текстах, але стає тематичною домікантою кожного тексту.

У проаналізованих англійських художніх текстах ізотопічна щільність досить висока, оскільки лексеми, що актуалізують концепт UNCERTAINTY, повторювані протягом текстового простору будь-якого з текстів: *"... they had so many plans, giddy plans, heaped up before them in the misty future, as richly tangled as the summer flora of the Dorset coast"* [18, p. 4]; *"Later ... there is more uncertainty, more overlapping, more backtracking"* [17, p. 64]. Рекурентність засобів мовної маніфестації невизначеності свідчить про актуальність концепту для англійської свідомості, його важливість для постмодерної доби: *"He remained an unreadable, two-dimensional shape against the sea. With an uncertain, fluttering movement, her hand rose to her forehead to brush back an imaginary trailing hair. In her nervousness she began to speak faster"* [18, p. 118].

У результаті ізотопічної організації тексту сема невизначеності виходить на перший план і домінує, підкорюючи собі й засоби інших рівнів (граматичні, стилістичні): *"A month ago they had told each other they were in love, and that was both a thrill and afterwards, for her, a cause of one night of half waking, of vague dread that she had been impetuous and let go of something important, given something away"* [18, p. 46]. У межах лише одного речення знаходимо низку різнорівневих засобів, що становлять ізотопічний ланцюг і слугують єдиній меті – текстовій вербалізації мотиву нестабільності.

Лексичні засоби створення ізотопії невизначеності в англійських постмодерних текстах підсилені завдяки численним граматичним засобам, які слугують для вираження незавершеності, нечіткості: *"I wondered how Veronica had retained possession of my letter. Did Adrian leave her all his stuff in his will? I didn't even know if he'd made one. Perhaps he'd kept it inside his diary, and she'd found it there. No, I wasn't thinking clearly. If that's where it had been, Mrs. Ford would have seen it... I wondered why Veronica had bothered to answer my email ... Well, maybe she didn't"* [17, p. 61]. Утворюючи нагромадження лінгвальних засобів різних рівнів зі спільною семою, тексти виражають усеохопну невизначеність: *"I have vague images, half-impressions: of being, or having been – or, more precisely, being about to be – hit; blue light; railings; lights of other colours; being held above some kind of tray or bed. But ... who's to say my traumatized mind didn't just make them up, or pull them out from somewhere else, some other slot, and stick them there to plug the gap – the crater – that the accident had blown?"* [19, p. 7]. Кластерування різнорівневих засобів простежується в усіх проаналізованих текстах і має характер загальної тенденції.

Завдяки багаторазовому повторенню певних лексичних одиниць і узгодженню синонімічних лексем у текстах підсилено пряме значення номінацій невизначеності, на яке нашірковуються додаткові контекстуальні та переносні значення широкого кола лексичних одиниць. У ході нашої розвідки з'ясовано, що таке розмаїття засобів вербалізації невизначеності притаманне англійським постмодерним художнім текстам і свідчить про їхню функціональну значущість для організації текстів британських авторів-постмодерністів.

Висновки. У результаті аналізу виявилось, що ізотопія є важливим інструментом реалізації принципу невизначеності й розгортання семантики тексту. Заломлюючись кризь призму

принципу невизначеності, текстова категорія когезії набуває в постмодерних художніх текстах модифікованої форми – виявляється через текстову семантичну ізотопію, найчастіше реалізовану в лексичних повторах. Їх підсилення внаслідок дії принципу надлишковості відбувається завдяки численним граматичним засобам і призводить до кластерування різнорівневих засобів. Ізотопічна мережа елементів із семантикою нечіткості, невпевненості утворює на текстовому просторі «всеосяжну» постмодерну невизначеність. Перспективним для подальших досліджень вважаємо вивчення ролі семантичної ізотопії в розгортанні постмодерного художнього дискурсу.

Література:

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – 4-е изд., стереот. – М : КомКнига, 2006. – 144 с.
2. Научно-технический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ntes/1750/ИЗОТОП>.
3. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: Поиск метода / А.-Ж. Греймас. – М. : Академический проспект, 2004. – 368 с.
4. Гиндин С.И. Российское предвосхищение понятия изотопии: Георгий Шенгели / С.И. Гиндин // Международная научная конференция «Современная семиотика в приложении к гуманитарным наукам». – М., 2007. – С. 37–38.
5. Растье Ф. Интерпретирующая семантика / Ф. Растье. – Нижний Новгород : Деком, 2001. – 368 с.
6. Хованская З.И. Анализ литературного произведения в современной французской филологии / З.И. Хованская. – М. : Высшая школа, 1980. – 304 с.
7. Филиппова Е.В. Семантическая изотопия «еда» в художественном тексте (на материале малой прозы 60–80-х годов XX века) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е.В. Филиппова. – Ставрополь, 2004. – 199 с.
8. Ільяшевич А.А. Ізотопія тексту та мовний портрет як одна з форм її реалізації (на матеріалі роману П. Загребельного «Диво») / А.А. Ільяшевич, Н.С. Голікова // Український смисл : наук. зб. / за ред. проф. І.С. Попової. – Дніпропетровськ : Ліра, 2014. – № 1. – С. 130–140.
9. Лепетюха А.В. Тематична ізотопія у діалогічних надфразових єдностях / А.В. Лепетюха // Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)» : у 5 ч. – Вип. 75 (3). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 87–90.
10. Кость Г. Ізотопії як один із способів лінгвістичного аналізу тексту / Г. Кость // Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови». – Вип. 12. – 2005. – С. 171–175.
11. Методы анализа текста и дискурса / [С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер]. – Х. : Гуманитарный Центр, 2009. – 356 с.
12. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 398 с.
13. Ліхоманова Н.О. Постмодерністська рецепція міфу (на матеріалі європейського романного досвіду XX ст.) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Н.О. Ліхоманова. – К., 2001. – 20 с.
14. Филиппов К.А. Лингвистика текста : [курс лекций] / К.А. Филиппов. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2003. – 336 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

15. Mitchell D. Cloud Atlas / D. Mitchell. – New York : Random House, 2004. – 514 p.
16. Lodge D. Deaf Sentence / D. Lodge. – London : Penguin Books, 2008. – 294 p.
17. Barnes J. The Sense of an Ending / J. Barnes. – London : Jonathan Cape, 2011. – 163 p.
18. McEwan I. On Chesil Beach / I. McEwan. – London : Jonathan Cape, 2007. – 166 p.
19. McCarthy T. Remainder / T. McCarthy. – London : Alma Books, 2006. – 320 p.

Залужная М. В. Семантическая изотопия как механизм реализации принципа неопределенности в британских постмодернистских художественных текстах

Аннотация. Статья посвящена изучению функционирования семантической изотопии в процессе языковой реализации принципа неопределенности. Рассматривается сущность явления семантической изотопии, устанавливается ее связь с постмодернистским принципом неопределенности, анализируется ее роль в постмодернистском художественном тексте. Доказано, что текстовая семантическая изотопия, реализованная через лексические повторы и кластерирование разноуровневых средств, является проявлением текстовой категории когезии, которая, преломляясь сквозь призму принципа неопределенности, приобретает в постмодернистских художественных текстах модифицированную форму.

Ключевые слова: изотопия, семантическая изотопия, принцип неопределенности, когезия, семная рекуррентность, принцип избыточности, изотопическая цепь.

Zaluzhna M. Semantic isotopy as a mechanism of the uncertainty principle realization in the British postmodern fiction texts

Summary. The paper is devoted to the study of the functioning of semantic isotopy in the process of lingual realization of the uncertainty principle. The research reveals the essence of semantic isotopy, its links with postmodern uncertainty principle are defined, and its role in postmodern fiction text is analyzed. It is proved that textual semantic isotopy realized via lexical repetitions and clustering of means of different levels manifests the textual category of cohesion which refracts through the prism of the uncertainty principle and acquires a specific modified form in postmodern fiction texts.

Key words: isotopy, semantic isotopy, uncertainty principle, cohesion, semic recurrence, redundancy principle, isotopic chain.